

COMPTES RENDUS, RÉCENSIONS, NOTES POROČILA, OCENE, ZAPISI

Ranko Matasović, *Uvod u poredbenu lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska, 2001. (Biblioteka Theoria, Novi niz); (Udžbenici Sveučilišta v Zagrebu = Manualia Universitatis studiorum Zagradiensis). 334 str.

Zagrebski indoeuropeist in splošni jezikoslovec Ranko Matasović je pripravil učbenik za študente splošnega jezikoslovja in drugih jezikoslovnih smeri, ki zainteresirane seznanja z jezikovno podobo sveta in se lahko uporablja na različnih stopnjah študija. Ob predpostavki, da beroči obvlada nekaj osnovnih jezikoslovnih pojmov kot fonem, subjekt, afiks ipd., ga namreč vodi skozi razsežnosti in vzroke jezikovne raznolikosti ter mogoče pristope k njenemu proučevanju, razlaga pa na nekaj mestih seže tudi nekoliko v globino, ne zgolj v širino, kot je pri takih preglednih delih običajno.

Knjiga prihaja med nas v trenutku, ko zanimanje za jezikovno raznolikost dosega širše družbene razsežnosti. Razpravljanje o njej tudi med strokovnjaki poteka skoraj izključno v okviru diskurza, katerega cilj je vzbujanje čustev: sentimentalnosti ob izumiranju »malih« jezikov, strahu, ki naj poveča motivacijo za učenje »velikih« jezikov, in nacionalnega ponosa — ali bolje ogroženosti — saj narodnostna identiteta stoji in pade večinoma skupaj z jezikom. Žal se razpravljalni tok ne dotika resničnih problemov uporabe tujega jezika: omejenih komunikacijskih možnosti in psiholoških, socioloških in ekonomskih posledic tega za posameznika in narod. Hvale vredno je, da Matasovićevo delo kmalu po uvodnih besedah Predgovora (str. 7-10), ki so še v sozvočju s prevladujočim pogledom na jezikovno podobo sveta, tak odnos sem ter tja preseže in s sklepno mislijo (str. 286), v kateri poudarja, da tudi desetletja učenja tujega jezika niso zagotovilo, da ta jezik zares razumemo, pozornemu bralcu vdahne dvom v pravilnost enačbe, po kateri je obvladovanje slovničnih zakonitosti in vokabularja enako komunikativni kompetenci v nekem jeziku, zato se vsi z nekaj pridnosti in nadarjenosti lahko hitro usposobimo za enakopravne sogovornike v enem od svetovnih jezikov. Ta misel je eden od razlogov, da knjigo lahko priporočimo v branje širšemu krogu za jezike in jezikoslovje zainteresiranih bralcev, ne le študentom.

Drugi razlog je Matasovićevo iskrenost o znanstveni nevednosti in slabostih teorije jezika, ki je v strokovnih krogih prej izjema kot pravilo, zato avtor zanjo zasluži vse priznanje. Kljub namenu, da bo v delu predstavil jezikovno raznolikost sveta, brez zadrege na več mestih priznava, da jezikoslovci ne vemo niti tega, kaj je jezik, niti nimamo dovolj deskriptivnih podatkov o značilnostih jezikov in njihovem spreminjanju, pa jezike vseeno opisujemo, primerjamo, razvrščamo... V uvodu v teorijo jezikovne raznolikosti (str. 15) celo odkrito zapiše, da je ravno to razlog za dvom, ali

jezikoslovje sploh je resna znanost, s katerim se spopada (ali pa pred njim beži) predvsem sodobna »lingvistika«. Laiki in začetniki, h katerim se knjiga v prvi vrsti obrača, seveda zahtevajo jasne odgovore, zato se Matasović omenjenim čerem izogne tako, da v opisovanju večinoma izbriše iz vida vse pomanjkljivosti, ki bi njegov namen lahko ogrozile, in uspešno predstavi celotno klasifikacijo jezikov sveta skupaj z genetičnim, arealnim in tipološkim pristopom k proučevanju podobnosti ali razlik med njimi. Kot učbenik na dodiplomski stopnji izobraževanja delo torej opravi nalogo, ki bi zaradi stanja raziskovanja morala biti neizvedljiva, kot poučno branje o teoretičnih vprašanjih in metodoloških prijemih jezikoslovja pa bi ga vsak jezikoslovec lahko s pridom uporabil kot osnovo za razmišljanje o izhodiščih in metodah jezikoslovne znanosti.

Naslov dela je pravzaprav zavajajoč: v »poredbenu lingvistiku« vključi mnogo več, kot to zmore »vergleichende Sprachwissenschaft« ali naše »primerjalno jezikoslovje«. Pod tem pojmom namreč združi tipološko, genetsko in arealno jezikoslovje, ki vsako s svojega zornega kota opisuje razlike med jeziki, skupaj pa po Matasoviću (str. 113 s.) lahko gradijo teorijo jezikovne raznolikosti. Naloga te teorije je odkrivanje značilnosti, po katerih se jeziki sveta razlikujejo med sabo, ter vzrokov in okoliščin, ki so nastanek razlik povzročile. Knjiga takoj za predgovorom in razlago načel za izbiro in tvorbo glotonimov (str. 11 s.; ta načela lahko ocenimo kot zdrava) prinaša Uvod v teorijo jezikovne raznolikosti (str. 15-114). Tu razmišljanju o številu jezikov in možnih vzrokih za veliko jezikovno pestrost sledi prikaz (str. 22-55) principov in problemov dokazovanja genetične sorodnosti jezikov, torej primerjalnega jezikoslovja v klasičnem smislu z jezikovno družino kot osrednjim pojmom. Sledi opis proučevanja jezikovnih zvez (str. 56-74), ki nastajajo z medsebojnim vplivanjem sosednih jezikov na različnih jezikovnih ravneh (arealna lingvistika), nato pa še opis tipološkega raziskovanja jezikov, s katerim odkrivamo jezikovne univerzalijske ali načine izražanja istih jezikovnih kategorij v različnih jezikih. Preko problemov primerljivosti jezikovnih značilnosti in diahrone tipologije (s primerljivostjo jezikovnih sprememb) nas avtor ob koncu poglavja o teoriji jezikovne raznolikosti pripelje do predstavitve parahronega pristopa k jezikovnim pojavom (str. 103-112), ki naj bi bil kos opisu spreminjanja jezikovnih kategorij, kakršna je npr. spol, v prostoru in času. Tak pristop k raziskovanju spola zahteva odkrivanje tipološke raznolikosti razvrščanja stvari v razrede po jezikih sveta in opis genetske in arealne razširjenosti te kategorije. Na osnovi ugotovljenih tipov in parametrov razlikovanja poskuša odkriti diahrone zakonitosti pri spreminjanju, kot je nastanek spola, njegovo izginevanje ali le redukcija števila spolov ter spreminjanje obsega kongruence, ki je posledica spola samostalnika. Tako pojmovana teorija jezikovne raznolikosti stoji nasproti teoretičnemu jezikoslovju, ki si prizadeva odkriti skupne značilnosti človeškega jezika oz. jezikov, pri tem pa genetično in arealno jezikoslovje šteje za povsem ločeni veji jezikoslovne znanosti, ki nimata vpliva na razvoj teoretičnega jezikoslovja, tipološke študije pa vanj ravno zaradi empiričnega značaja prav tako ne sodijo.

Drugo poglavje (Genetska klasifikacija jezikov sveta, str. 115-230) prinaša kratek pregled jezikovnih skupin, v katere razvrščamo jezike sveta. Pri vsaki so navedeni

(bolj ali manj izčrpno, odvisno od geografske razprostranjenosti in razpoložljivih podatkov) jeziki, ki sodijo vanjo, označena je stopnja verjetnosti jezikovne sorodnosti znotraj družine (ta niha od dokazane genetične enotnosti do druženja jezikov v skupine zgolj po zemljepisnih kriterijih), prikazana je njena notranja razčlenjenost in genetična povezava z drugimi družinami, omenjene pa so tudi tipološke posebnosti jezikov določene skupine ter posebnosti, ki so znane o posameznih jezikih. Vrednost slednjih pa je že na prvi pogled večkrat dvomljiva. Marsikatera »posebnost« namreč ni resnična posebnost nekega za nas nenavadnega, malo znanega jezika, ampak se je na tem seznamu znašla samo zaradi načina opisovanja teh jezikov, v katerega se rada prikrade težnja po eksotiki. Tak pristop ni omejen samo na Matasovićevo delo. Avtor je, kot pošteno navaja, ugotovitve o jezikih zajemal iz ustrezne strokovne literature, zato je prvotnega grešnika treba iskati že v teh virih. Gre za trditve, kot, denimo, da je tipološka posebnost jezika lisu to, da v njem ni slovnične razlike med subjektom in objektom (str. 157); ob tem si pač lahko priključimo v zavest enako slovensko dvomnost tipa *Žene so pogostile tekmovalke* (primer je prevzet po J. Toporišču). Prav tako tudi ne velja na str. 161 omenjena trditev, da evropski jeziki ne poznajo razlikovanja med izgovorom, primerim za ženske, in tistim za moške. Za angleščino npr. o takih pojavih poroča R. Lakoff v delu *Language and Woman's Place*, New York etc. 1975, str. 55. Podobnih trditev o nenavadnih pojavih v nenavadnih jezikih bi lahko ovrgli še več in jezikoslovje bo tak način obravnavanja jezikov počasi moralo prilagoditi duhu sedanjega časa oziroma napredku možnosti za pridobivanje, preverjanje in analizo podatkov.

Tretje poglavje (str. 233-279) seznanja bralca z zgodovino razmišljanj o jezikovni raznolikosti, ki jih avtor vidi kot gibalo napredka lingvistične znanosti nasploh. Že v predgovoru (str. 7. s.) pojasnjuje, da je namen tega poglavja prikazati, kako so bile jezikoslovne teorije vedno motivirane z dostopnostjo in naravo informacij o jezikovni raznolikosti sveta. Taka razlaga je plod izrazito subjektivnega ocenjevanja razvoja jezikoslovja, mogoče pa jo je izreči le pod pogojem, da vsebino jezikoslovja vse preveč zreduciramo v časovnem in vsebinskem pogledu. Sam prikaz se začneja s svetopisemsko razlago dogajanja v Babilonu in končuje z orisom sodobnih tipoloških raziskovanj, v njem pa pogrešamo razlago ideoloških in političnih razsežnosti oziroma zlorab ugotavljanja razlik med jeziki.

Zadnji del knjige (str. 283-329) zavzemajo priloge: vodič po osnovni literaturi z različnih področij proučevanja jezikovne raznolikosti, seznam v delu uporabljene literature, viri, iz katerih je avtor zajemal primere za različne jezikovne pojave v obravnavanih jezikih, seznam kratic in simbolov, kazalo pojmov, kazalo omenjenih jezikov in 5 manjših zemljevidov, ki prikazujejo razširjenost jezikov (jezikovnih skupin) v Evropi okoli 350 pr. n. š., v sodobni Afriki, Aziji, Avstraliji, Oceaniji in Severni Ameriki.

Vprašanje, ki si ga ob branju knjige lahko zastavi jezikoslovno bolj razgledani bralec, je, ali je v splošnem jezikoslovju že napočil čas za uresničevanje načrtov in metod opisovanja jezikovne raznolikosti, kakršne zagovarja Matasovičev *Uvod u poredbenu lingvistiku* (str. 114 ali 279). Vemo namreč (in na to opozarja tudi avtor sam,

npr. na str. 91, 99, 100, 279), da jeziki sveta še niso dovolj dobro opisani (tudi na sinhroni ravni, ne le na diahroni), da tudi najbolj pogosto omenjane slovnične kategorije (subjekt) in pojavi (jezikovna sprememba) niso dovolj jasni, da bi bili zares uporabni za tipološke raziskave, predpostavljene tipološke značilnosti jezikov, ki služijo kot osnova za nadaljnje razmišljanje, pa so same po sebi sporne. Kljub temu Matasović na zgornje vprašanje odgovarja pritrdilno: značilnosti, ki jih mora izpolnjevati neka beseda, da jo lahko imenujemo subjekt, ni potrebno vnaprej natančno opredeliti, pojmu lahko sproti dodajamo nove morfosintaktične poteze, če jih le primerno pojasnimo v odnosu do iste kategorije v drugih jezikih, nevarnostim, da bi kot enake primerjali jezikovne spremembe, ki kažejo le navidezno podobnost začetne in končne stopnje, se izognemo z opazovanjem vmesnih stopenj razvoja in točnim definiranjem kategorij, tipoloških študij pa se lahko lotevamo, ker od nadaljnjega opisovanja jezikov ni pričakovati radikalno novih ugotovitev o slovničnih značilnostih jezikov. Relevantnost ugotovitev ob takih izhodiščih seveda postaja vprašljiva, izkušnje pa nas učijo, da se celo v najboljše raziskanih jezikih neprestano pojavljajo nove, povsem drugačne interpretacije izpričanih jezikovnih dejstev. To pa so že vprašanja, ki presegajo okvir učbenika in jih bo jezikoslovna znanost morala reševati v drugačnem kontekstu.

Marina Zorman

Jacqueline Picoche, Jean-Claude Rolland, *Dictionnaire du français usuel. 15 000 mots utiles en 442 articles*. Bruxelles: De Boeck/Duculot. 2002 (Deux éditions disponibles: édition papier et édition électronique sur cédérom PC/Mac).

Le *Dictionnaire du français usuel* (DFU) est le résultat impressionnant d'une tentative originale qui sort du cadre habituel de ce qu'on s'est accoutumé à appeler «dictionnaires d'apprentissage». Avant d'entamer un rapide examen lexicographique et dictionnaire proprement dit, il convient de mentionner l'initiative méritoire des éditeurs de décliner le produit en deux versions, l'une sur papier et l'autre sur cédérom.

Le dictionnaire est l'aboutissement de recherches systématiques dans le domaine de la lexicologie et de la didactique du vocabulaire français que Jacqueline Picoche (aidée par ses collaborateurs) mène depuis de nombreuses années. Sa théorie, qui présidait aussi à l'élaboration du présent dictionnaire, s'articule essentiellement autour de trois axes méthodologiques: les études statistiques sur la fréquence des mots, la psychomécanique de Gustave Guillaume (centrée sur les notions de «subduction», de «cinétisme» et de «signifié de puissance») et la méthode des champs actanciels inspirée librement des travaux de Lucien Tesnière.